

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

Materialismul istoric al lui Georg Lukács

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat: Student-doctorand:

Prof. univ. dr. Codoban Aurel

Nichitean Cristian-Mihai

2017

Cuprins:

Lista prescurtărilor	4
Introducere	5
Capitolul 1: Tragedie, mesianism și realism.....	9
<i>Etică utopică și realism revoluționar</i>	9
<i>Ortodoxia marxistă și metoda dialectică</i>	13
<i>Conștiință dialectică și revoluție socială</i>	28
Capitolul 2. Spontaneitate și subiectivitate revoluționară.....	39
<i>Codism și dialectică</i>	39
<i>Despre conștiința atribuită</i>	44
<i>Dialectica naturii</i>	47
Capitolul 3. Punct de vedere și obiect al criticii	56
<i>Critica marxismului tradițional – Moishe Postone</i>	56
<i>Capitalism și timp istoric</i>	63
Capitolul 4. Perioada „realistă”. <i>Tânărul Hegel</i> și critica idealismului.....	73
<i>O lectură marxistă a lui Hegel</i>	74
<i>Dialectică și economie</i>	79
<i>Între Scylla și Charybda: tragedie, utopie și reconciliere</i>	100
<i>Critica idealismului și iraționalismului</i>	107
<i>Lukács vs. Heidegger</i>	110
Capitolul 5. Progres, fetișism, alienare	118
<i>O pledoarie pentru filosofia târzie a lui Lukács</i>	118
<i>De ce o nouă ontologie?</i>	125
<i>Lukács și teoria cunoașterii ca reflectare</i>	132
<i>Istoria în Ontologia existenței sociale</i>	135
<i>Capitalism și reificare</i>	141
<i>Conceptul de alienare</i>	144
<i>Particularitate, genericitate, în sine și pentru sine</i>	147
Capitolul 6. Actualitatea materialismului istoric	164
<i>Marxism vs. poststructuralism</i>	164
<i>Istoria: necesitate și contingență, continuitate și discontinuitate</i>	173
Concluzii	189
Bibliografie	196

Cuvinte cheie:

materialism istoric, marxism, reificare, conștiință de clasă, dialectică, fetișism, alienare, genericitate

Rezumat

Punctul de plecare al acestei teze de doctorat a fost constatarea epuizării unui tip de discurs, cel cu privire la sfârșitul istoriei, a cărui expresie canonică a fost oferită de lucrarea lui F. Fukuyama, *The end of history and the last man*, pentru care ultimul capitol al istoriei se încheie odată cu victoria definitivă a democrației liberale, anunțată de evenimentele din 1989. Dar evenimentele istorice s-au încăpățânat să infirme în mare parte tezele lui Fukuyama, iar societatea globală universală și omogenă, social-democrată sau liberală, nu a coborât din paginile cărții sale în realitate. Apare deci evident că paradigma idealistă a sfârșitului istoriei, rezultată prin resuscitarea unor teme hegeliene și constând în afirmarea universalității capitalismului liberal, conservatoare în esență și afină cu ideile globalizării economice și cu ordinea politică neoliberală, nu mai poate fi apărută în forma lansată de Fukuyama.

În locul stabilității confortabile a post-istoriei, ne regăsim așadar într-o epocă istorică turbulentă și imprevizibilă. Reflecția filosofică asupra istoriei trebuie așadar reinnoită. Dar care sunt resursele ce ne stau la îndemână? Antipodul paradigmei sfârșitului istoriei ar fi o gândire simultan critică și istorică. Critică pentru a putea descoperi zonele de antagonism, exploatare și heteronomie din cadrul societății contemporane care nu permit atingerea aceluia *nec plus ultra* al emancipării anticipat de ideologia „societății deschise”. Istorică, pentru a descrie sursele și a explica dinamica istorică a heteronomiei, precum și pentru a respinge pretinsul caracter natural al acestor forme ale existenței sociale. Ne putem îndrepta atenția asupra poststructuralismului, care s-a dorit o critică a idealismului sub toate formele sale, a neo-hegelianismului sfârșitului istoriei cât și a reziduurilor idealiste din filosofia marxiană și marxistă. Câteva motive ne împiedică însă să rămânem în compania poststructuralismului. În primul rând, reflecțiile poststructuraliste asupra istoriei sunt în general abstracte, vagi și neconvingătoare, atunci când nu afirmă direct imposibilitatea de principiu a unei filosofii a istoriei. Locul unei analize istorice este luat de un nou set de concepte și categorii, cu nimic mai puțin trans-istorice decât cele anterioare: evenimentul, viața, puterea etc. În al doilea rând, poststructuralismul opune un refuz de principiu oricărui universalism. Or, critica marxistă a capitalismului, în diferitele sale formulări, avea drept punct de vedere o serie de categorii universaliste (natura umană, subiectul-obiect identic al istoriei, valoarea de întrebuințare, proletariatul etc.). Poststructuralismul concepe

acest universalism în manieră anistorică, ca pe un balast idealist indezirabil. Odată cu el dispare însă și posibilitatea articulării criticii.

Prin urmare, considerăm nesatisfăcător atât bilanțul filosofiei liberale idealiste ce a impus teza sfârșitului istoriei, cât și pe cel poststructuralist. În căutarea unei alte perspective filosofice, care să combine contingenta istorică cu un anumit tip de universalism, ne-am îndreptat atenția asupra gândirii lui Georg Lukács. În *Romanul istoric*, acesta definea lapidar un ipotetic sfârșit al istoriei ca momentul pornind de la care „viitoarele stări de lucruri ar putea să trateze, cu variațiuni, numai forme și conținuturi ale prezentului”. Pentru unii, acest sfârșit a început deja. Cu mult înaintea lui Fukuyama, A. Gehlen anunța în 1961 sfârșitul istoriei ideilor, enunțând că „umanitatea trebuie să trăiască în cercul reprezentărilor după care ne conducem în prezent”. Dacă am fi de acord cu profeții acestei apocalipse silențioase, am putea crede că perioada de până în 1989 a fost cea a realizării efective, istorice, a traducerii în realitate a ideilor liberale. Dar în această privință suntem de partea lui Lukács și Derrida: istoria nu s-a încheiat iar ideile și reprezentările noastre sunt departe de a fi definitive.

Suntem obișnuiți să asociem termenul de „filosofie a istoriei” cu o gândire de tip metafizic și teleologic, o gândire care să ateste împlinirea unui sens al istoriei înscris în aceasta încă de la început, o închidere a istoriei odată ce acest sens este revelat sau realizat. Dar, dacă paradigma închiderii istoriei a lui Fukuyama nu ne convinge, cum putem gândi sfârșitul sfârșitului istoriei? Am argumentat că, pe parcursul evoluției sale, Lukács propune o reînnoire a materialismului, o filosofie a deschiderii istorice, ce are drept bază rolul praxisului uman de modelator al existenței sociale, prin urmare de creator al istoriei. Analizând filosofia lui Lukács am încercat să evidențiem punctele tari ale unei teorii materialiste a societății, comparativ cu abordarea poststructuralistă: 1. menținând categoria de subiect ca instrument critic, oferă un punct de vedere al criticii sociale; 2. gândind realitatea socială în termenii unei relații dialectice între obiect și subiect, contestă perspectivele unilaterale propuse de textualism, *linguistic turn*, „arheologiile” subiectivității etc. pentru care subiectul este doar un efect al relațiilor semnificative, al structurilor sau al relațiilor de putere; 3. afirmând caracterul istoric al tuturor formațiunilor sociale, este mai în măsură să expliciteze dinamica concretă a acestora, în particular dinamica capitalismului; 4. punctul de vedere ales, cel al umanității generice, face posibil un concept al istoriei universale, înțeleasă ca totalitate deschisă.

Capitolul 1 introduce principalele concepte ale primei etape a gândii marxiste a lui Lukács, în contextul începutului perioadei revoluționare de după 1917, a cărei expresie s-a dorit. În condițiile în care transformarea politică a societății era chestiunea arzătoare a momentului, Lukács descoperă insuficiența conceptelor filosofiei morale și necesitatea trecerii la o dialectică istorică, singura capabilă, în opinia sa, să răstoarne o realitate socială reificată.

Lukács constată că orice subiectivism de nuanță neo-kantiană trebuia să eșueze fie în utopie, fie în tragedie (conflictul insolubil, anistoric dintre om și societate). Pe de altă parte, determinismul obiectivist al Internaționalei a II-a nu putea sesiza salturile calitative, arderea etapelor, discontinuitatea istorică. Realismul politic îl împinge către o soluție hegeliană, în care subiectul poate interveni asupra obiectului în virtutea identității acestora. În acest cadru teoretic Lukács afirmă revoluția ca salt calitativ, ca discontinuitate. Identitatea dintre subiect și obiect, adică între clasă și societate nu se poate concepe decât ca moment revoluționar, ca abolire a societății de clasă. Contrar spiritului „ortodoxiei” marxiste, *Istorie și conștiință de clasă* urmărește așadar să reabiliteze conștiința, momentul subiectiv, ca un aspect indispensabil al procesului revoluționar, fără a anula determinarea acesteia de către formele și structurile obiective ale existenței sociale. Dialectica dintre subiect și obiect pornește de la sesizarea teoretică a existenței sociale ca totalitate, dar are drept finalitate transformarea practică a totalității, revoluția socială. Pentru Lukács totalitatea, existența socială ca proces istoric, nu este accesibilă decât metodei dialectice, fiind dincolo de limitele epistemologice trasate de filosofia transcendentală. Contopirea subiectului și a obiectului într-un proces dialectic istoric îi permite lui Lukács să abordeze teoretic problematica transformării realității în acord cu conștiința de sine a subiectului.

Capitolul 2 prezintă formula definitivă a primei filosofii a lui Lukács, cristalizată în răspunsul dat criticilor săi. Lucrarea *Chvostismus und Dialektik* reprezintă o reconfirmare a rolului subiectivității în practica revoluționară, precum și a rolului conștiinței de clasă în desfășurarea acestui proces. Lukács reafirmă revoluția ca discontinuitate, ca o ruptură a timpului istoric și prezintă insurecția ca arta de a surprinde clipa, momentul privilegiat în care actorul conștient poate deturna cu maximă eficiență cursul „automat”, normal al evenimentelor. Decizionismul politic al lui Lukács pune în umbră circumstanțele obiective și afirmă caracterul decisiv al conștiinței de clasă în momentele de cumpănă ce punctează procesul revoluționar.

Totuși, pe de altă parte *Chvostismus* marchează un pas înapoi față de poziția socio-centrică anterioară, în măsura în care Lukács începe să ia în considerare condiționarea existenței sociale de către natură și recunoaște munca drept fundament material al cunoașterii naturii.

Capitolul 3 prezintă un prim bilanț critic al gândirii de tinerețe a lui Lukács, pe care am abordat-o prin filtrul propus de Moishe Postone. Această distanțare ne permite să explicităm mai clar natura și sensul unei teorii critice a societății și să abordăm prin această prismă momentul de cotitură din filosofia lui Lukács. În opinia lui Postone, deși a fost un critic al marxismului tradițional, Lukács ar fi preluat necritic o serie de presupuziții ale acestuia, în primul rând o concepție trans-istorică despre muncă ca producătoare de avuție socială, separabilă în conținutul său (valoarea de întrebuințare) de forma sa capitalistă (marfă). Prin această separare, Lukács s-ar plasa pe o poziție metafizică, întrucât critica sa asumă drept punct de vedere munca în dimensiunea sa trans-istorică drept principiu generator al existenței sociale sau, altfel spus, idealizează proletariatul ca clasă revoluționară, subestimând măsura în care conștiința sa socială este contaminat de reificarea capitalistă. Pentru Postone, implicațiile politice ale acestor limite teoretice sunt semnificative, în măsura în care revoluția din 1917 a dus, în opinia sa, mai degrabă la o reconfigurare a relațiilor capitaliste, decât la abolirea acestora, aspect care pare a-i scăpa filosofului maghiar. Totuși, Lukács este departe de a fi insensibil la tipul de dominație abstractă exercitată de relațiile capitaliste și, după cum am arătat în capitolele următoare, dinamica istorică imanentă a societății moderne va apărea tot mai pregnant în lucrările sale ulterioare.

Capitolul 4 continuă analiza gândirii filosofului maghiar, cu așa numita „perioadă realistă”. Lukács navighează în apele tulburi ale exilului moscovit, prins de sfârșitul brutal al perioadei revoluționare între Scylla și Charybda, între tragedia izolării intelectuale și politice pe de o parte și conformismul acomodării cu contrarevoluția stalinistă pe de altă parte. Încercând să evite idealismul unui rigorism etic, Lukács alege realismul lui Hegel în dauna utopismului lui Fichte și se apropie periculos de capcana reconcilierii cu realitatea. Totuși, în contextul luptei antifasciste căreia i se dedică, reflecția asupra operei lui Hegel este prilejul pentru reconsiderarea metodei dialectice, pe care Lukács o înrădăcinează acum în solul vieții sociale și economice.

Pentru Lukács, Hegel reprezintă apogeul idealismului german și totodată expresia intelectuală cea mai elevată a unei epoci revoluționare în care schimbarea, transformarea, procesualitatea, discontinuitatea, istoria, devin teme ale filosofiei. La Hegel, depășirea filosofică a conștiinței individuale ce este dependentă doar de sine și este captivă în universul îngust al propriei sale subiectivități, este realizată prin înțelegerea rolului activității economice a omului în societatea civilă modernă. Punctul său de vedere este prin urmare o transcendere a individualității, către o unitate între individual și social, atât din punct de vedere subiectiv cât și obiectiv. Această unitate este implicată în praxisul economic al omului, în munca sa cotidiană obișnuită, în activitatea economică a „societății civile”. După Lukács, relația dintre economie și filosofie este prin urmare o necesitate profundă. În opinia sa munca, procesul reproducției sociale pune în mișcare o dialectică obiectivă independentă de conștiință pentru că se impune pe deasupra indivizilor, indiferent de intențiile acestora. Pe drumul deschis de Hegel, Lukács aspiră la o filosofie ale cărei conținuturi apar nu din ea însăși, ci din realitate, iar metoda dialectică moștenită de la Hegel și Marx este expresia filosofică a acestei dialectici istorice obiective.

Capitolul 5 expune rezultatele atinse de filosofia de maturitate a lui Lukács, odată cu abordarea ontologică și adoptarea noului punct de vedere, ce aduce în prim plan munca și „umanitatea generică”. Am urmărit particularitățile realismului ontologic lukácsian în contextul existenței sociale, în care independența ființei de conștiință, a obiectului de subiect, nu poate fi decât relativă. Filosoful maghiar identifică munca, activitatea îndreptată spre scop a omului, drept temei al existenței sociale, saltul calitativ ce a realizat desprinderea ei de natură. Abordarea ontologică are drept rezultat conceperea existenței sociale ca obiectivare, spre deosebire de formele de obiectualitate întâlnite în natură. Pe de altă parte, răsturnarea materialistă a dialecticii hegeliene îi permite lui Lukács să opereze o importantă distincție între alienare și obiectivare, altfel spus între formele fetișiste, „fantomatice”, și cele non-fetișiste de obiectivare socială. Dar separarea alienării de obiectivare, cu alte cuvinte o muncă ce încetează să mai fie alienantă, este posibilă doar pe o anumită treaptă a dezvoltării societății. În fapt, istoria umanității este o istorie a alienării, în măsura în care, constată Lukács, dezvoltarea capacităților umane (altfel spus, progresul) nu a fost în mod necesar acompaniată de o dezvoltare pe măsură a personalității umane (o existență pleneră, integrală a omului), ci a fost obținută cu prețul sacrificării unui mare număr de indivizi și clase întregi. Depășirea înstrăinării implică o implicare activă a subiectului,

un efort conștient de „dezalienare”, mobilizarea resurselor speciei pentru o existență cu adevărat umană, în acord cu posibilitățile obiective atinse. Așadar, subiectivitatea nu se reduce la particularitate ci implică o conștiință generică, socialitatea, relația individului cu genul.

În *Manuscriele economico-filosofice*, Marx constata că raportul dintre individ și gen este diferit în cazul omului, față de celelalte specii. Omul nu este determinat de specia căreia îi aparține doar biologic, ci și social. Iar această condiționare socială apare în filosofia târzie a lui Lukács ca *genericitate*. Istoria nu e doar reificare și alienare, ci și progres, iar negativitatea poate fi un agent al progresului. Genericitatea desemnează tocmai această dimensiune, totalitatea bagajului material, cultural, științific al genului uman. „Umanitatea generică” este noul punct de vedere al teoriei critice a lui Lukács, înlocuindu-l pe cel al proletariatului din *Istorie și conștiință de clasă*. Conceptul de genericitate deschide o nouă perspectivă, din care istoria devine inteligibilă ca istorie universală, ca istorie a umanității.

În fine, *Capitolul 6* testează aceste rezultate în confruntarea cu critica poststructuralistă a marxismului și încearcă să clarifice astfel principalele mize și caracteristici ale materialismului istoric al lui Georg Lukács, considerat aici, alături de poststructuralism, drept o alternativă filosofică la teza sfârșitului istoriei popularizată de Fukuyama în 1989. Am constatat că pentru poststructuralism marxismul este o filosofie a opozițiilor metafizice, dar și o teleologie a istoriei ce predică reconcilierea finală a unui subiect istoric cu sine însuși. Respingând orice referință la necesitatea istorică și exaltând rolul contingentei, poststructuralismul se apropie de o poziție filosofică pe care Lukács ar considera-o iraționalistă, în măsura în care nu doar că neglijează legitățile istorice ce au declanșat dinamica capitalismului, ci neagă însăși posibilitatea cunoașterii istoriei ca totalitate. Or, cognoscibilitatea lumii ca totalitate este una din presuposițiile cheie a marxismului, alături de realismul ontologic. Am încercat să demonstrăm că ontologia lui Lukács nu urmărește o violentare a realului, supunerea conținutului amorf al acestuia de către o structură categorială logicistă, ci caută să identifice raporturile categoriale ce se stabilesc în realitate, și pe care gândirea nu face decât să le reflecte. Lukács remarcă caracterul istoric al categoriilor, și concepe istoria ca procesul devenirii și transformării acestora, a formelor de obiectivitate ce structurează existența socială. El nu absolutizează necesitatea istorică ca teleologie, ci remarcă caracterul său condiționat, de tip dacă-atunci. Mai mult decât atât, respinge orice necesitate mecanică înscrisă apriori în procesul istoric și deci ideea istoriei ca desfășurare a unui algoritm

prestabilit. Relativizarea necesității istorice este concomitentă cu relativizarea progresului: pentru Lukács istoria nu este un progres liniar, continuu, ea include salturi, inegalități, discontinuități și regresii. De aceea, recunoașterea unor legități ale istoriei nu implică o apologie a momentului prezent, iar Lukács respinge în cele din urmă teza hegeliană după care toate etapele dezvoltării istorice trebuie considerate juste. Problema reconcilierii cu realitatea este rezolvată așadar prin admiterea ambiguității progresului.

În concluzie, evoluțiile istorice recente arată că marile dileme politice și ideologice, care au animat secolul XX și care păreau să-și fi găsit rezolvarea odată cu evenimentele din 1989 și cu pretinsul sfârșit al istoriei, sunt din nou la ordinea zilei. Perioada de stabilitate asigurată de hegemonia economică, politică și ideologică a democrației liberale pare să se clatine și există destule indicii care trimit către posibilitatea apariției unor noi aranjamente și configurații istorice. Deși filosofia nu poate să anticipeze evenimentele istorice, ea se vede constrânsă să „iasă din cercul reprezentărilor prezente” pentru a oferi un cadru în care aceste noi aranjamente să fie gândite. Iar obiectivul acestei lucrări a fost cel a familiariza cititorii cu un astfel de cadru conceptual ce nu abandonează universalitatea și perspectiva asupra întregului existenței sociale, dar nici nu *se* abandonează mitologiei conceptuale a sfârșitului istoriei. Formațiunile sociale, ca și „cercul reprezentărilor” noastre au un caracter istoric. Ghidați și animați de aceste reprezentări, mai mult sau mai puțin conștient, oamenii au pus și pun mereu în mișcare lanțurile cauzale din a căror sinteză la nivel social vor rezulta evenimentele și răsturnările istorice de mâine, care vor le depăși probabil intențiile, așteptările și capacitatea de a le înțelege. Poate că acesta este esența mesajului pe care ni-l transmite materialismul istoric al lui Georg Lukács.

Bibliografie

Bibliografie principală:

- ALBRITTON, R.; SIMOULIDIS, J. (eds), *New Dialectics and Political Economy*, Palgrave Macmillan, New York, 2003
- BLOCH, Ernst; LUKÁCS, Georg; BRECHT, Bertolt; BENJAMIN, Walter; ADORNO, Theodor – *Aesthetics and politics*, Verso, 1980
- FRITSCHKE, Johannes - *Historical Destiny and National Socialism in Heidegger's Being and Time*, University of California Press, Berkeley, 1999
- HEINZ-HOLZ, Hans, KOFLER, Leo, ABENDROTH, Wolfgang - *Conversaciones con Lukács*, Alianza Editorial, S. A., Madrid, 1971
- LUKÁCS, Georg – *Estetica*, Editura Meridiane, București, 1972
- LUKÁCS, Georg – *Existentialisme ou marxisme?*, Les Éditions Nagel, Paris, 1961
- LUKÁCS, Georg – *Il giovane Marx*, Editori riuniti, Roma, 1978
- LUKÁCS, Georg – *Istorie și conștiință de clasă*, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2014
- LUKÁCS, Georg – *La distruzione della ragione*, Mimesis Edizioni, Milano-Udine, 2011
- LUKÁCS, Georg – *Marxismo e politica culturale*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1968
- LUKÁCS, Georg – *Ontologia existenței sociale vol. 1*, Editura Politică, București, 1982
- LUKÁCS, Georg – *Ontologia existenței sociale vol. 2*, Editura Politică, București, 1986
- LUKÁCS, Georg – *Prolegomeni all'ontologia dell'essere sociale*, Istituto Italiano per gli studi Filosofici, Napoli, 1990
- LUKÁCS, Georg – *Romanul istoric*, Editura Minerva, București, 1978
- LUKÁCS, Georg – *Tactics and ethics. Political essays, 1919-1929*, Harper & Row Publishers, 1972
- LUKÁCS, Georg – *Tailism and the dialectic*, Verso, London/New York, 2000
- LUKÁCS, Georg – *The Young Hegel. Studies in the relations between dialectics and economics*, Merlin Press, London, 1975
- MÉSZÁROS, István - *Lukács' concept of dialectic*, The Merlin Press, London, 1972
- POSTONE, Moishe – *Istorie și heteronomie*, Editura TACT, Cluj-Napoca, 2015

Bibliografie secundară:

- ADORNO, Theodor – *Lectures on negative dialectics*, Polity press, Cambridge, 2008

ADORNO, Theodor – *Negative dialectics*, Routledge & Kegan Paul Ltd, 1973

ADORNO, Theodor; HORKHEIMER, Max - *Towards a New Manifesto*, Verso, New York, 2011

ADORNO, Theodor; MANN, Thomas – *Correspondence 1943-1995*, Polity Press, Cambridge, 2006

ALTHUSSER, Louis - *Politics and History. Montesquieu, Rousseau, Hegel and Marx*, NLB, London, 1972

ALTHUSSER, Louis – *Citindu-l pe Marx*, Editura Politică, București 1970

ANDERSON, Perry – *In the tracks of historical materialism*, The University of Chicago Press, Chicago, 1984

BAUDRILLARD, Jean – *For a critique of the political economy of the sign*, Telos Press, 1981

BAUDRILLARD, Jean – *The mirror of production*, Telor Press, St. Louis, 1975

BELL, Daniel – *The coming of post-industrial society*, Basic books, New York 1999

BENSAÏD, Daniel – *Marx for Our Times: Adventures and Misadventures of a Critique*, Verso, London & new York, 2002

BEWES, Timothy; HALL, Timothy (Eds) – *Georg Lukács: The fundamental dissonance of existence*, Continuum International Publishing Group, New York, 2011

CALLINICOS, Alex – *Contra el postmodernismo. Una critica marxista*, Bogotá, El Ancora Editores 1994

DEBORD, Guy – *Societatea spectacolului. Comentarii la societatea spectacolului*. Editura EST, 2001

DELEUZE, Gilles; GUATTARI, Felix – *Capitalism și schizofrenie (I). Anti-Oedip*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008

DERRIDA, Jacques – *Positions*, Les Éditions de minuit, Paris, 1972

DERRIDA, Jacques – *Specters of Marx*, Routledge, New York, 1994

FEENBERG, Andrew – *Lukács, Marx and the sources of critical theory*, Rowman & Littlefield, Totowa, New Jersey, 1981

FOUCAULT, Michel – *The order of things: An Archaeology of the Human Sciences*, Pantheon Books, New York, 1970

FUKUYAMA, Francis – *Sfârșitul istoriei?*, Editura Vremea S.C., București, 1994

FUKUYAMA, Francis – *The end of history and the last man*, The Free Press, New York, 1992

GOLDMANN, Lucien – *Lukács e Heidegger*, Giorgio Bertani Editore, Verona, 1976

GOLDNER, Loren – *Vanguard of retrogression. "Postmodern" fictions as ideology in the era of fictitious capital*, Queequeg Publications, New York, 2011

GROYS, Boris – *Post-scriptumul comunist*, Idea design & print, Cluj, 2009

HABERMAS, Jürgen - *The philosophical discourse of modernity*, Polity Press, Cambridge, Massachussets, 1998

HARVEY, David – *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Blackwell Publishers, Cambridge MA & Oxford UK, 1992

HEIDEGGER, Martin – *Repere pe drumul gândirii*, Editura Politică, București, 1988

JAMESON, Fredric – *Late marxism. Adorno or the persistence of the dialectic*, Verso books, London & New York, 2007

JAMESON, Fredric – *Marxism and form*, Princeton University Press, 1971

JAY, Martin - *Marxism and Totality. The Adventures of a Concept from Lukács to Habermas*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1984

KELEMEN, János – *The rationalism of Georg Lukács*, Palgrave Macmillan, New York, 2014

KOJÈVE, Alexandre – *Introducere în lectura lui Hegel*, Editura „Biblioteca Apostrof”, Cluj, 1996

KORSCH, Karl – *Marxism and philosophy*, Monthly Review Press, New York, 2008

LÖWY, Michael – *Georg Lukács – From Romanticism to Bolshevism*, NLB, London, 1979

LÖWITH, Karl – *Meaning in history. The theological implications of the philosophy of history*, The University of Chicago Press, 1949

LUKÁCS, Georg – *Lenin, A Study on the Unity of His Thought*, Verso, London-New York, 2009

LUKÁCS, Georg – *L'uomo e la rivoluzione*, Edizioni Punto rosso, Milano, 2013

LUKÁCS, Georg – *Pensiero vissuto. Autobiografia in forma di dialogo*, Editori riuniti, Roma, 1983

LUKÁCS, Georg – *Problemas del realismo*, Fondo de cultura económica, México, 1966

LUKÁCS, Georg – *Scritti politici giovanili, 1919-1928*, Casa editrice Gius. Laterza & Figli, Bari, 1972

LUKÁCS, Georg – *Teoria del romanzo*, Nuova Pratiche Editrice, Parma, 1994

LYOTARD, Jean-François – *Le Postmoderne expliqué aux enfants. Correspondance 1982-1985*, Galilée, Paris, 1988

LYOTARD, Jean-François – *Libidinal economy*, Indiana University Press, Bloomington, 1993

LYOTARD, Jean-François – *The differend. Phrases in dispute*, Manchester University Press, 1988

LYOTARD, Jean-François – *The postmodern condition: a report on knowledge*, Manchester University Press, 1984

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 1*, Editura de stat pentru literatură politică, București, 1957

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 2*, Editura de stat pentru literatură politică, București, 1958

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 3*, Editura Politică, București, 1958

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 4*, Editura Politică, București, 1958

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 13*, Editura Politică, București, 1962

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 17*, Editura Politică, București, 1963

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 20*, Editura Politică, București, 1964

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 21*, Editura Politică, București, 1965

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 23*, Editura Politică, București, 1966

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 25, partea a II-a*, Editura Politică, București, 1973

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 26, partea a II-a*, Editura Politică, București, 1983

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich – *Opere, volumul 30*, Editura Politică, București, 1969

MARX, Karl - *Manuscrise economico-filosofice din 1844*, Editura Politică, București, 1987

MEILLASSOUX, Quentin - *Après la finitude. Essai sur la nécessité de la contingence*, Éditions du Seuil, Paris, 2006

MERLEAU-PONTY, Maurice – *Adventures of the dialectic*, Northwestern University Press, Evanston, 1973

MÉSZÁROS, István – *Aspects of history and class consciousness*, Routledge & Kegan Paul, London, 1971

OLDRINI, Guido (Ed.) – *Il marxismo della maturità di Lukács*, PRISMI S.R.L. Editrice Politecnica Napoli, 1983

POSTONE, Moishe – *Time, labor and social domination*, Cambridge University Press, 1993

PREVE, Costanzo – *Il convitato di pietra. Saggio su marxismo e nichilismo*, Vangelista Editori Snc, Milano, 1991

PREVE, Costanzo – *Il tempo della ricerca. Saggio sul moderno, il post-moderno e la fine della storia*, Vangelista Editori Snc, Milano 1993

PREVE, Costanzo – *L'assalto al cielo. Saggio su marxismo e individualismo*, Vangelista, Editori Snc, Milano, 1992

PREVE, Costanzo – *Una nuova storia alternativa della filosofia*, Editrice Petite plaisance, Pistoia, 2013

ROCKMORE, Tom (Ed) – *Lukács today. Essays in Marxist Philosophy*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Holland, 1988

SPRINKER, Michael (ed) - *Ghostly Demarcations: A Symposium on Jacques Derrida's Specters of Marx*, Verso, London & New York, 1999

THOMPSON, Michael J. (Ed.) – *Georg Lukács Reconsidered. Critical essays in politics, philosophy and aesthetics*, Continuum International Publishing Group, London, 2011

Articole, reviste, surse online

ADORNO, Theodor – *Correspondence on the German Student Movement*,
https://hutnyk.files.wordpress.com/2013/06/adornomarcuse_germannewleft.pdf, accesat la 16.08.2016

BEDGGOOD, David - *Saint Jacques: Derrida and the Ghost of Marxism*,
<http://clogic.eserver.org/2-2/bedgood.html#ref24>, accesat la 22.09.2016

GABEL, Joseph - *Lukács et le problème de la conscience de classe*,
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ahess_0395-2649_1966_num_21_3_421406, accesat la 2. 08. 2016

LÖWY, Michael – *Lukács' Marxism of Revolutionary Subjectivity*,
<http://www.europe-solidaire.org/spip.php?article4485>, accesat la 16.08.2016

LUKÁCS, Georg – *Bolshevism as a Moral Problem*, în *Social Research*, 44:3 (1977: Autumn)

LUKÁCS, Georg – *Heidegger redivivus*, în *Europe, Revue mensuelle*, No. 39, Mars 1949

LUKÁCS, Georg – *Lukács on his life and work*, în *New Left Review* I/68, July-August 1971

O'BRIEN, Mark – *A comment on Tailism and the Dialectic*,
<https://www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/2000/isj2-089/obrien.htm#f9>, accesat la
07.09.2016

PERLINI, Tito – *Utopia e prospettiva in György Lukács*, Dedalo libri, Bari, 1968

TERTULIAN, Nicolas – *Aliénation et désaliénation: une confrontation Lukács-Heidegger*,
Actuel Marx, nr. 39, 2006

TERTULIAN, Nicolas – *Le concept d'aliénation chez Heidegger et Lukács*,
<http://amisgeorgLukacs.over-blog.com/article-le-concept-d-alienation-chez-heidegger-e-44441593.html>, accesat la 22.08.2016

TERTULIAN, Nicolas – *Adorno-Lukács: polémiques et malentendus*, în *Cités*, 2005/2 n° 22

TERTULIAN, Nicolas – *Lukács, Adorno et la philosophie classique allemande*, în *Archives de philosophie*, 47/1984

TERTULIAN, Nicolas – *Réflexions sur la « dialectique négative »*, în *L'Homme et la société*, N. 69-70, 1983. *Actualité des philosophes de l'École de Francfort*,
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/homso_0018-4306_1983_num_69_1_2138, accesat la 03.08. 2016

